

Véradó vagyok. De miért? Egyetemisták véradási szokásait befolyásoló pszichológiai és személyes tényezők vizsgálata¹

Béla-Csovcsics Andrea – Kincsesné Vajda Beáta
Szegedi Tudományegyetem

A TANULMÁNY CÉLJA

A véradók attitűdjeinek és motivációinak ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy az őket célzó üzenetek hatékonyan elérjék őket. A szociodemográfiai adatok megfelelő alapot biztosíthatnak ugyan a véradók szegmentálására, azonban viselkedésük magyarázatára közel sem elegendők. Tanulmányunkban ezért a véradási szokásokat befolyásoló pszichológiai és személyes tényezők bemutatására is fókuszálunk, amelyek segítenek motivációik megértésében.

ALKALMAZOTT MÓDSZERTAN

Feltáró mélyinterjúk felmérést készítettünk, amelynek során célunk az egyszeri vagy rendszeres véradáson átteső egyetemisták véradási szokásainak, motivációinak és az azt befolyásoló tényezőknek feltárása volt.

LEGFONTOSABB EREDMÉNYEK

Mélyinterjúink segítségével kirajzolódtak a véradók motivációs rendszerében lényeges szerepet betöltő tényezők, amelyek alapján felállíthattuk – kérdőíves tesztelésre váró - kutatási modellünket. Megállapítottuk, hogy a motiváció kialakulásához vezető út első fontos állomása a társas kapcsolódás. A tárgyi ösztönzők a kezdeti véradói motiváció felébresztésében játszhatnak szerepet, rutinos véradóknál azonban már nem. A véradással kapcsolatos viselkedés belső szabályozásává válásában kulcsfontosságúak a véradó e viselkedése által közvetíthető értékei. A már fiatalon rendszeresen vért adók motivációi az értékeken és az észlelt kompetencián, énhatékonyságon keresztül érthetők meg igazán. Infrastrukturális és információs tényezők segíthetik – nem megfelelő menedzselésük hátráltathatja – a rendszeres véradóvá válást, míg az egyértelmű akadályok között a tütől, illetve a szinkopális állapotoktól való félelmet kell megemlítenünk.

GYAKORLATI JAVASLATOK

A véradóvá válás támogatását már igen fiatal korban, szervezett keretek között érdemes elkezdni. A pozitív attitűd kialakulásához járulnak hozzá a vér felhasználásáról szóló üzenetek, valamint a felkészült és érzelmi támogatást nyújtó személyzet is. A koresoport igényeinek megfelelő tárgyi ösztönzők előmozdíthatják a véradóvá válást, de a rutinos véradóknál már sokkal inkább az érzelmi kapcsolódást jelképező tárgyak, illetve az érzelmi többlet válik fontos motiváló erővé.

Kulcsszavak: véradó, véradói szokások, motiváció, pszichológiai és személyes tényezők, önkéntesség

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00008 azonosítójú, EU társfinanszírozású projekt támogatta.

BEVEZETŐ

A megfelelő vérkészlet biztosítása minden egészségügyi rendszerben fontos, ugyanakkor a legtöbb országban kihívást jelent. Hazánkban is egyre csökken az évenkénti levett vér mennyisége, valamint a vérédonorok száma is (OVSZ 2018). A WHO (2010) álláspontja szerint a megfelelő önkéntes donorbázis kiépítése elengedhetetlen a biztonságos és stabil vérkészlet fenntartásához, melyhez azonban hosszútávú szemlélet szükséges, a vérédonor társadalmi normaként való elfogadása. A megfelelő finanszírozás, infrastruktúra, adatbázisok kiépítése és személyzet mellett tehát a vérédonor kultúrájának megteremtését is fontos célnak tekinthetjük, melynek része a vérédonorok megismerése, motivációik feltárása, hiszen más-más társadalmi csoportoknak más-más ismeretei és attitűdjei vannak a vérédonorral kapcsolatban; ezek megértése kulcsfontosságú ahhoz, hogy az őket célzó üzenetek valóban célba érjenek. Dorner (2013) az önkéntesség vizsgálatakor fogalmazta meg, hogy olyan magatartásformáról beszélünk, melynek kapcsán érdemes az eddig főképp szociológiai szempontú kutatásokat kiegészíteni pszichológiai jellemzőket is figyelembe vevőkkel. Fentiekkel egyetértve szükségesnek tartjuk egy olyan elméleti keret felvázolását, mely számba veszi a vérédonor motivációit, az azt befolyásoló tényezőket, különös tekintettel a pszichológiai változókra. Tanulmányunkban e térvizsgálataink eredményeit mutatjuk be; elméleti modellünk felépítését és feltáró mélyinterjú vizsgálatunkat.

A VÉRADÁST BEFOLYÁSOLÓ SZOCIODEMOGRÁFIAI TÉNYEZŐK

A vérédonorok szociodemográfiai jellemzőinek vizsgálatával foglalkozó tanulmányok, a kapott eredmények alapján sem tudnak egyértelmű képet adni a vérédonorokról. Eurobarométeres adatokat (1994, 2002, 2009 és 2014) elemez Wittock szerzőtársaival (2017), amelyek alapján a tipikus donor úgy írható le, mint középkorú, iskolázott, házasságban élő férfi. Ezeknek a tényezőknek a sorát Andaleeb és Basu (1995), valamint Duboz és Cunéo (2010) kiegészítették még azzal, hogy a donorok fehér bőrűek, egészségesek, gyermekesek és ritka vércsoporttal rendelkeznek. Hong és Loke (2011) kutatása igazolja, hogy a donorok testsúlya szignifikánsan nagyobb, testtömegindexük pedig magasabb, mint nem vérédonor társaiké, valamint nagyobb kockázatvállalási hajlandóságot is mutatnak (Shehu et al. 2015).

Az életkornak vérédonorokra gyakorolt hatása nem került konzisztensen meghatározásra, mivel néhány szerző úgy véli, hogy a donorok fiatalabbak a teljes lakosság összetételéhez képest (Solomon 2012, Ou et al. 2015), míg más tanulmányok szerint a donorok inkább az idősebb generációból kerülnek ki (Duboz & Cunéo 2010, Shaz et al. 2010). Mindenesetre Shehu et al. (2015) az életkort tartják a legjelentősebb befolyásoló erővel bíró szociodemográfiai tényezőnek a vérédonorok magatartás esetében. Hazai adatokat vizsgálva, az első vérédonorok esetében jelentősen felülreprezentáltak a 18-25 éves korosztályba tartozók, körülbelül négyszer többen hajlandók vért adni, mint a 26-30 éves korosztály tagjai (OVSZ 2018).

A vérédonor bázis esetében megfigyelhető egyfajta nemi eltérés a férfiak javára (Yang et al. 2015). Ám Wittock et al. (2017) vizsgálata alapján ez az eltérés szignifikánsan kisebb lett az évek előrehaladtával. A 2015-2017-es éveket vizsgáló OVSV-es adatok ezt nem igazolják (OVSV 2018). A nők alulreprezentáltsága a vérédonációban részben magyarázható azzal, hogy hemoglobinszintjük vagy testsúlyuk nem éri el a kívánt szintet, illetve várandósságuk és a szoptatás kizárja őket a vérédonorok közül.

A magasabb szociökönómiai státusszal bírók nyitottabbak a donorrá válás iránt, mivel a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók nagyobb arányban képviseltetik magukat a vérédonorok között (Wittock et al. 2017). Mindeközben Carneiro-Proietti et al. (2010) tanulmánya alapján a magasabban kvalifikált donorok prevalenciája alacsonyabb. Burgdorf et al. (2017) a jövedelem-szint és a vérédonor hajlandóság közötti összefüggést vizsgálták, eredményeik szerint mindkét nem körében a vérédonor előfordulási aránya az alacsony jövedelemmel rendelkezők csoportjában volt a legalacsonyabb.

A donorok nagyobb arányban élnek az urbanizáltabb területeken, amely elsősorban azzal magyarázható, hogy a vérédonor központok a nagyobb városokban találhatóak (Wittock et al. 2017), azonban a vérédonor helyszínektől messzebb élő vidéki donorok kisebb valószínűséggel szüntetik meg vérédonor tevékenységüket (Veldhuizen et al. 2009).

A VÉRADÁST BEFOLYÁSOLÓ SZEMÉLYES ÉS PSZICHOLÓGIAI TÉNYEZŐK

A korábbi kutatások áttekintése hazai tekintetben eredménytelenül zárult; nem találtunk olyan publikált kutatást, amely kifejezetten a véradók motivációit vizsgálja pszichológiai változók bevonásával. A téma nemzetközi irodalmát vizsgálva láttuk, hogy a szociodemográfiai tényezők megfelelő alapot képezhetnek a véradók szegmentálására, azonban nem elegendők a viselkedés magyarázatához. A viselkedés motivációjának vizsgálatában alapvető a belső (intrinzik, a cselekvésért magáért születő, önjuttalmazó) és a külső (extrinzik, eszköz jellegű, külső megerősítésért születő) motiváció megkülönböztetése (Ryan & Deci 2000), ez a véradással kapcsolatos döntésekben is egyértelműen

megjelenik, és a marketingeszközök kiválasztásánál is fontos szerepet játszik. Deci és Ryan (2000) öndeterminációs elmélete (Self-Determination Theory, SDT) szerint adott viselkedés folytatása valószínűbb belső motiváció esetén; véradás esetén a donor-identitás internalizálásának mértéke és mind a véradási szándék, mind a viselkedés között pozitív kapcsolatot találtak számos kutatásban. Külső ösztönzők által motivált viselkedés esetében is lehetséges tehát az internalizáció, melyet három társas-környezeti tényező segíthet elő: a kompetenciaérzet (énhatékonyság vagy magabiztosság érzete azzal kapcsolatban, hogy az egyén képes vért adni), az autonómia (kontroll- vagy szabadságérzet a véradásról szóló döntésben), és a kapcsolódás érzete (kapcsolódás a többi véradóhoz) (France et al. 2017). Tekinthesük tehát a motivációra úgy, mint egy kontinuum, mely a teljes demotiváltságtól az öndeterminációig terjed (1. táblázat).

1. táblázat: A motivációs kontinuum és értelmezése véradás esetén

	Öndetermináció hiánya		←—————→		Teljes öndetermináltság	
A motiváció típusa	Amotiváció (a motiváció hiánya)	Kontrollált (Külső) motiváció		Autonóm (Belső) motiváció		
A viselkedésszabályozás típusa	Szabályozatlan	Külső szabályozás	Introjektált szabályozás	Azonosuláson alapuló szabályozás	Integráción alapuló szabályozás	Belső szabályozás
A cselekvés oka	N. a. (nincs viselkedési szándék)	Jutalom megszerzése vagy büntetés elkerülése	Mások elismerésének elnyerése vagy büntület elkerülése	Mert fontos és van értéke	Mert konzisztens a céljaimmal és értékeimmel	Mert belülről eredően élvezetes és kielégítő
Példa item	„Egyáltalán nem gondolkozom a véradáson”	A köszönőajándékok (pl. pólók, italok) miatt adok vért	„Rosszul érzem magam, ha nem adnék vért”	„A véradás nagyon fontos mások egészségének szempontjából”	„A véradás konzisztens az életcéljaimmal”	„Élvezem a véradást”

Forrás: France et al. 2017, 49

A kompetenciaérzet vagy énhatékonyság fogalmát Bandura vezette be, és az abbéli hitként határozhatjuk meg, hogy az egyén képes kontrollálni saját működését és az életét érintő eseményeket, illetve abbéli meggyőződésként, hogy az egyén sikeresen végre tud hajtani egy bizonyos kimenetelhez vezető viselkedést (Ajzen 2002). Az énhatékonyságot több véradással kapcsolatos kutatásban vizsgálták, melyek eredménye szerint az igen erős előjelzője a viselkedési szándéknak, és olyan

tényezőkkel van összefüggésben, mint a túktól való félelem, a korábbi tapasztalat hiánya, elégtelen egészségi állapot észlelése, illetve a véradás időigényes tevékenységként való észlelése (Giles et al. 2004). Metaelemzésük alapján Bednall et al. (2013) szintén az énhatékonyságot emelik ki a véradással kapcsolatos pozitív attitűdök és az észlelt viselkedési kontroll mellett, mint véradási viselkedést meghatározó tényezőket.

A motivációt tehát több tényező együttese határozza meg, ezek azonban nem feltétlenül stabilak. Omoto és Snyder (1995) funkcionista modellje az önkéntességről a véradási motivációk vizsgálatának is népszerű megközelítése, melyet több kutatás adaptált. Eszerint az egyéneket sokféle motiváció készítheti cselekvésre, amelyek időben és a környezettől függően, valamint személyenként is változnak. Ennek megfelelően a véradás is egy folyamatnak tekinthető, melyben a cselekvést meghatározó szociodemográfiai és személyes tényezők folytonosan változhatnak (Alfieri et al. 2016), és amelyben nem csak egyféle motivációnak van szerepe, hanem számos motivátor tényező komplexitásának (Guiddi et al. 2015). A modell által figyelembe vett dimenziók az alábbiak:

- társas motivációk (új emberekkel való megismerkedés, önkénteskedés az ismerősök társaságában, kapcsolattartási és társas funkciók)
- érték-motivációk (olyan helyzet megtalálásának lehetősége, amelyben az egyén kifejezheti személyes értékeit és amelyben elkötelezettnek érezheti magát)
- önfeljesztéssel kapcsolatos motivációk (olyan folyamat, amelyben az egyén úgy érezheti, hogy fejlődik, javítva önbecsülését, önfogadását, énhatékonyág-érzetét, vagy egyszerűen a hangulatát)
- énvédő motivációk (részben a saját, másokhoz viszonyított szerencsés helyzet miatt érzett büntudat enyhítésének funkciója, részben valamilyen személyes problémáról való figyelem elterelése azon egyének felé, akik a véradás hasznélvezői)
- tudás motivációja (új dolgok megtanulásának lehetősége, vagy olyan képességek használatának lehetősége, amelyekre máskor nincs lehetőség) (Guiddi et al. 2015, Alfieri et al. 2016).

E funkcionista modell keretében Alfieri et al. (2016) legerősebbnek az értékek (pl. „A véradás által tehetek valamit egy olyan ügyért, amelyet fontosnak tartok”) és az önfeljesztés (pl. „A véradás által nő az önbecsülesem”) szerepét találták. Guiddi et al. (2015) új (akik 1-4 alkalommal adtak vért), lojális (5-15 alkalom) és rendszeres (16 vagy több alkalom) véradók motivációinak vizsgálatához adaptálta Omoto és Snyder (1995) modelljét, nemek közötti különbségeket is vizsgálva. Eredményeik szerint az új véradók között tapasztalható nem különbségek: a nők számára fontosabbak a társas motivációk, mint a férfiak számára, ez a különbség azonban a véradás rendszeressé válásával eltűnik, a társas motivációk fontossága a rendszerességgel

együtt emelkedik. Az énvédő motivációk esetén hasonlóak az eredmények, míg az önfeljesztéssel, valamint a tudással kapcsolatos motivációk esetében csak nemek közötti különbségeket találtak (a nőknél magasabb ezek szintje), értékek esetében pedig nem találtak különbséget sem nemek, sem a véradás rendszeressége alapján. Nem találtak emellett különbséget a lojálisnak és rendszeresnek nevezett véradók között semelyik dimenzióban, úgy tűnik tehát, hogy bár a kezdeti motivációk változnak, azután időben stabilok maradnak.

A megfelelő vérkészlet fenntartásához mind az új, mind a rendszeres véradók aktivitására szükség van. Fontos kérdés, hogy melyek azok a tényezők, amelyek elősegítik a véradóvá válást (a kutatók nagy része ezekkel foglalkozik), de véleményünk szerint legalább ennyire az is, hogy melyek azok a tényezők, amelyek megakadályozzák azt. Nem csak azt érdemes vizsgálni tehát, hogy mi motiválja a véradókat a cselekvés melletti döntésben, hanem azt is, hogy melyek azok, amelyek hátráltatják őket, hiszen nem biztos, hogy a cselekvés hiányát egyszerűen a motivátorok hiánya eredményezi. Kowalsky et al. (2014) fiatal véradók mintáján validált egy olyan skálát, amely véradók és nem-véradók félelmeit vizsgálja. A véradással kapcsolatos kutatásokban természetesen régóta felbukkan a félelem szerepe, e szerzők azonban részletesen specifikálták a lehetséges tényezőket, amelyeket érdemes figyelembe venni:

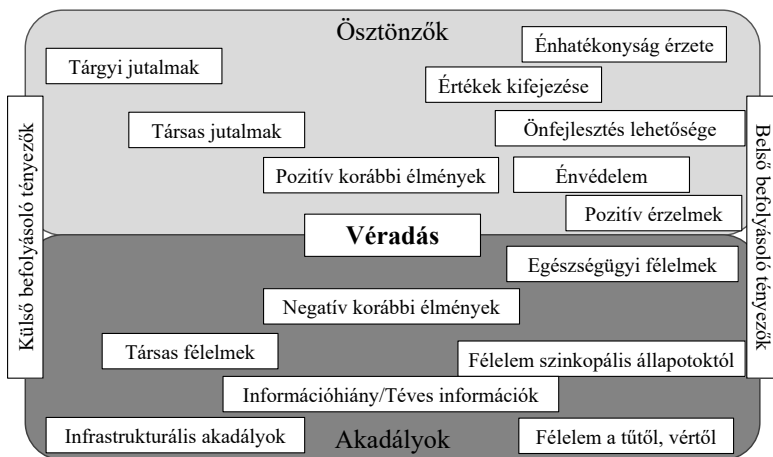
- szinkopális állapotoktól való félelem (ájulástól, gyengeségérzéstől, szédüléstől való félelem véradás közben és után)
- vértől és tűszúrástól való félelem
- társas értékeléssel kapcsolatos félelmek (amiatti félelem, hogy mások, esetleg ismerősök is látják a fent részletezett szinkopális állapotokat)
- egészségügyi félelmek (attól való félelem, hogy a véradás során végzett szűrővizsgálat valamilyen egészségügyi problémára derít fényt) (Kowalsky et al. 2014).

Martín-Santana és Beerli-Palacio (2008) potenciális véradó szegmenseket hoztak létre külső ösztönzők fontossága, motivátorok, valamint akadályok figyelembevételével. Az utóbbi kategóriába a fent említettek mellett potenciális véradást akadályozó tényezőként azonosították az információhiányt (a véradás módjával, illetve a vér felhasználásának módjával kapcsolatban), illetve a fizikai környezet (pl. parkoló hiánya, helyszín távolsága) egyes elemeit. Eredményeik szerint a lehetséges szegmensek jelentősen különböznek egymástól abban, hogy az akadályozó tényezőket hogyan észlelik.

A fentiekben ismertetett elméleti háttér alapján alakítottuk ki az 1. ábrán látható elméleti keretrendszert, amelyet empirikus kutatásunk

kiindulópontjának tekintünk, és amely alapján kvalitatív, mélyinterjú kutatásunk vezérfonalát összeállítottuk.

1. ábra: A véradással kapcsolatos viselkedést befolyásoló tényezők keretrendszere

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. ábrán bemutatott keretrendszer magában foglalja valamennyi lehetséges, a szakirodalmi kutatás során feltárt ösztönző és akadályozó tényezőt; a külsőtől a belső motivációig tartó kontinuum logikája szerint elrendezve.

EMPIRIKUS KUTATÁS

Jelen kutatás célja a véradási szokások és a véradás mögött álló személyes és pszichológiai motívációk feltérképezése és modellezése, amelynek során feltáró eljárást alkalmaztunk. E cél mentén a kutatás jelen fázisában olyanokat interjúalanyokat

kerestünk, akiknek már van véradással kapcsolatos tapasztalata; magának a kutatási projektnek pedig a fiatal generáció a célcsoportja, ezért az önkényes mintaválasztással toborzott mintába kerülésnek két feltétele volt: (1) a válaszadó élete során legalább egyszer már adott vért, (2) jelenleg is egyetemistaként folytatja tanulmányait. Az interjúalanyok kiválasztásánál fontosnak tartottuk, hogy a rendszeres véradók mellett az első véradók véleményét is megismerjük; a megkérdezettek véradásainak számszerű adatait a 2. táblázat foglalja össze.

Összesen 12 mélyinterjú készült 2018. március 6. és 13. között.

2. táblázat: Az interjúalanyok véradásainak száma

Adrienn	Ioannisz	Mónika	Szabin	Roland	Ágoston	Bea	Márk	Kata	Dorottya	Eszter	Bernadett
1	1	1	2	5	6	6	7	8	9	10+	15

Forrás: saját szerkesztés

Mielőtt az egyes ösztönző, illetve akadályozó tényezőkre egyenként kitérnénk, érdemes áttekinteni, hogy a korábban bemutatott motivációs kontinuum (mely alapján (lásd 1. ábra) az amotivációtól a teljes belső motiváltságig (öndeterminációig) először a külső motiváción, majd annak internalizálódásán keresztül vezet az út) léte kirajzolódik-e interjúink alapján. Interjúalanyaink véradók, így egyikőjük sem sorolható az amotiváltak közé, ugyanakkor az interjúk során spontán módon előfordult ennek kapcsán egy olyan vélemény, mely szerint ahogyan az individualizmus egyre fontosabbá válik a társadalomban, egyre nehezebb lesz a viselkedési szándék felkeltése: felmerült, hogy a mai fiatalok „félős generáció” (Bernadett), illetve hogy „*nagyon individualisták vagyunk (...) csak akkor gondolunk (...) bele, ha az én szerettem fekszik ott és akkor jövök rá, hogy de jó lenne, ha mások rendszeresen adnának vért*” (Dorotya). Úgy tűnik ugyanakkor, hogy a már fiatal korban is rendszeres véradók útja az öndetermináltsághoz jellemzően mások elismerésének elnyerésével, azonosulással kezdődött még abban az időszakban, amikor magához a véradáshoz túl fiatalok voltak; itt a család („*én igazából ebbe szocializálódtam, mert nekem az egész családban mindenki, aki tud az vért ad folyamatosan*” (Bea)), illetve az adott középiskolák érdeklődés-felkeltő hatása mutatkozik meg legerősebben („*nekünk tényleg a tanárok is állandóan ezt hajtogatták, főleg középiskolában ilyen biológiaórán*” (Bea)). Interjúalanyaink között nem volt olyan, aki a külső szabályozás szintjén áll (bár a külső jutalmak szerepe megjelenik a nem rendszeres véradók esetében), és megoszlottak a vélemények arról, hogy ez egyébként mennyire jellemző általában véve a véradókra: „*Szerintem manapság sokan azért mennek vért adni, mert kapnak valamit cserébe, pénzt, vagy utalványt...*” (Mónika); „*... én még nem hallottam olyan embert, aki azért ment volna vért adni, mert kap ötszáz forint Erzsébet utalványt.*” (Bea). Rendszeres véradó interjúalanyaink között vannak, akik számára az identifikáción keresztül viszonylag egyenes út vezetett a belső szabályozásig, amikor a véradás belülről eredendően élvezetes: „*már rám szóltak, hogy most már túl sokat jöttél, mert hogy úgy érzetem, hogy ebből sose elég*” (Bernadett), ugyanakkor természetesen olyanok is, akik az integráción alapuló szabályozás lépcsőjénél megálltak („*önkéntesség, hogy a társadalmi jót segíted*” (Adrienn)). Interjúink alátámasztották, hogy a belső szabályozáshoz vezető úton a France és tsai (2017) által említett tényezők közül először összességében a kapcsolódás érzete segített elindulni, később a kompetenciaérzet vált kiemelkedően fontosá, azaz a magabiztossággal azzal

kapcsolatban, hogy képesek vért adni, és ezzel a társadalmi jóhoz hozzájárulni.

A véradások alkalmával a donorok általában jellepes ajándékokat kapnak, mint például fürdőbelépőjegyet, csokoládét, sört, 500 Ft-os Erzsébet utalványt. Egyes interjúalanyaink elismerték, hogy számukra – egyetemistákról lévén szó – az anyagi ösztönzők jelentősek, de a véradásért cserébe kapott ajándékok egy részét nem használják fel. Többen örülnének olyan anyagi elismerésnek, amely az egyetemisták által jobban hasznosítható: sörkupon, kávékupon, lebeszélhető percek a telefonszolgálatónál, mozijegy, kedvezmény egy fesztiválra, koncertbelépő. Utóbbi három ajándék mellett többen is érveltek, hiszen „*magát egy élmény adnak ezzel, ami szerintem sokkal nagyon hűzőerő, mint a pénz.*” (Ioannisz). A rutinos véradók számára a tárgyi ösztönzők egyáltalán nem releváns motivációk: „*Ha semmit nem kapnék, az sem zavarna.*” (Roland), „*Én igazából azért dolgozok, hogy onnan megkapjam a materiális javakat, amire szükségem van, ...úgyhogy nekem éppen mindegy, hogy egy forintot vagy egymilliót adnának érte, én akkor is mennék.*” (Bernadett). Azonban olyan kísértékű tárgyi ajándékot, amely elsősorban érzelmi többlettel bír, még a rendszeres véradók is szívesen fogadnak: „*igazából annak a kis kitűzőnek nagyon örültem, meg nagyon büszke voltam rá.*” (Bea). Összességében tehát több interjúalanyunk fontosnak ítélte meg az anyagi ösztönzőket véradáskor, de sokkal jobban preferálják az élményt nyújtó ajándékokat, vagy az erkölcsi elismerést kifejező emléktárgyakat. Az egyik válaszadónk, egészségét tartva leginkább szem előtt olyan hasznos tárgyi ösztönzőt várna a véradását követően, mint a „*vérképet helyben.*” (Márk).

Egyetemista válaszadóink körében a társas motivációk is lényegesnek bizonyultak. Mindegyik csoportos véradáshoz pozitív emlékeket társítottak: „*Az jobban tetszett, mikor ketten mentünk, lehetett beszélgetni, miközben várakoztunk. (...) Csoportosan mindig jobb, mint egyedül.*” (Szabin), „*Ez igazából egy ilyen apa-fia program.*” (Márk). A véradást tehát többen közös programként fogják fel. Néhányan azért is tartják ideálisnak a csoportos véradást, mert a családtagok, barátok jelenléte a véradás során segítheti a félelmek leküzdését: „*Volt olyan, aki félt a tűktől, és az, hogy ott vannak mellette az emberek és hogy csoporttal mentünk, megváltoztatta a félelmét, egy kicsit elterelte a figyelmét a félelemről.*” (Roland), „*Biztos vagyok benne, hogy fiatalként, ha az ember csoporttal megy, akkor sokkal könnyebben és nagyobb magabiztossággal járul hozzá a véradáshoz.*” (Ioannisz). Az interjúkból kiderült, hogy a véradó közösséghez

való tartozás egyik alanyunkat sem motiválja, és az sem jellemző, hogy új kapcsolatokat alakítanak ki véréadóskor.

Számítottunk arra, hogy a véréadóssal kapcsolatos korábban szerzett pozitív élmények a véréadóssal kapcsolatos attitűdöt is pozitív irányba befolyásolják; ez a rendszeres véréadók válasza mentén valóban megerősítést nyert „*nagyon jó volt, amikor úgy éreztem, hogy na, akkor ők számítanak rám*” (Bernadett); „*ahogy beléptem, akkor én voltam egyedül az egész épületben a dolgozókon kívül, és annyira örültek nekem. VIP vendég. Igen, felcsillant mindenkinnek a szeme, hogy huuú, egy ember, vért adni jött?*” (Bea). Láthatjuk tehát, hogy az ellátó személyzetnek igen fontos szerepe van ebben a tekintetben. A pozitív élmények ösztönző erejénél is fontosabbnak tűnik azonban a negatív élmények – melyek egy része szintén a személyzethez köthető – ereje: „*elég csúnyán mellészúrták neki a tüt (...)* és ők meg akkor még erőltették, (...) ő is egy kicsit így meggondolta, hogy többet nem megy” (Bea).

A negatív élményekhez kapcsolódnak a kellemetlen szinkopális állapotok, illetve az ezektől való félelem; ezek szerepe szintén fontosnak tűnik az akadályozó tényezők között: „*szerintem a leggyakoribb, hogy ha valaki nem ad vért, már egyáltalán az egészségügyi dolgoktól való fóbia*” (Dorottya). Olyan megjegyzés is született ugyanakkor a tütől való félelemmel kapcsolatban, mely a kompetenciaérzet fontosságához kapcsolódik: „*ha valaki a tütől is fél és azt leküzdi és úgy megcsinálja (...), az feltétlenül fontos ösztönző tud lenni*” (Szabin).

A személyzetnek – a véréadásban közvetlenül résztvevőknek, valamint a véréadókat később menedzselőknek is – az információnyújtás kapcsán is fontos szerepe van az ösztönzésben. Interjúalanyaink elmondása alapján fontos a folyamatról való tájékoztatás, illetve a vér felhasználásával kapcsolatos is: „*mások is így vannak, hogy idegen számukra, mert nem tudnak róla sokat és így tartózkodnak is tőle*” (Mónika), „*aki egyszer elkezdi, meg megkapja az sms-t, hogy véréadásával hozzájárult egy ember életéhez meg most lett kiszálítva a vér; az egyébként biztos ad egy doppingot*” (Kata); „*aminek tényleg örülni tudok, amikor így random küldik az sms-eket, hogy akkor most felhasználunk (...)* tehát igazából szerintem nem az ajándékok fontosak, hanem az, hogy tényleg tájékoztassák az embert, hogy akkor most mi a helyzet” (Bea). A vér felhasználásáról szóló sms küldést több interjúalanyunk is említette, mint fontos „ajándék”, és volt olyan is, aki családottságát fejezte ki amiatt, hogy számított rá, mégsem kapott.

A társadalmi jó, az önkéntesség, az emberek segítése fontos szerepet játszik az általunk

megkérdezett rendszeres véréadó fiatalok motivációi között, mint ahogyan az élnhatékonyság érzete (melyre kompetenciaérzetként is utaltunk feljebb) is: „*Ez a hasznosság érzés, hogy tudok segíteni és akkor segíték is.*” (Mónika); „*te képes vagy rá, te szerencsés vagy olyan szempontból, hogy te nem rászorulsz, hanem adhatsz vért*” (Adrienn). Az érték-motivációk mellett tehát az önfejlesztéssel kapcsolatos motivációk is megjelentek kutatásunk során (bár ez utóbbiak közül csak az élnhatékonyság), mely megerősíti Alfieri et al. (2016) eredményeit az értékek és az önfejlesztés elsődlegességéről; és bár interjúalanyaink fiatalok, azok között, akik lojális vagy rendszeres véréadóknak tekinthetők, valóban megfigyelhető volt az e szerzők által leírt jelenség, mely szerint a kezdetleges motivációk (esetünkben: elsődlegesen társas motivációk) átalakulnak, ezután azonban időben stabilak maradnak (esetünkben az értékek kifejezését és az élnhatékonyság érzetét tekintjük vélhetően hosszú távon is megmaradó motivációknak).

Az évnvédő, valamint a tudás megszerzésével kapcsolatos motivációkra interjúink elemzése során nem találtunk olyan interpretációval megerősítést, ahogyan arról a korábbi kutatások írnak. Évnvédelemnek tekintjük ugyanakkor a véréadás azon funkcióját, mellyel a véréadók saját egészségi állapotukat ellenőrzik: „*ez szerintem tők jó (vér felfrissülése, cserélődése), meg a másik, hogy ilyenkor úgyis csinálnak mindig szűrővizsgálatokat*” (Kata), bár hozzá kell tennünk, volt olyan interjúalany is, aki határozottan kijelentette, ez számára nem ösztönző tényező.

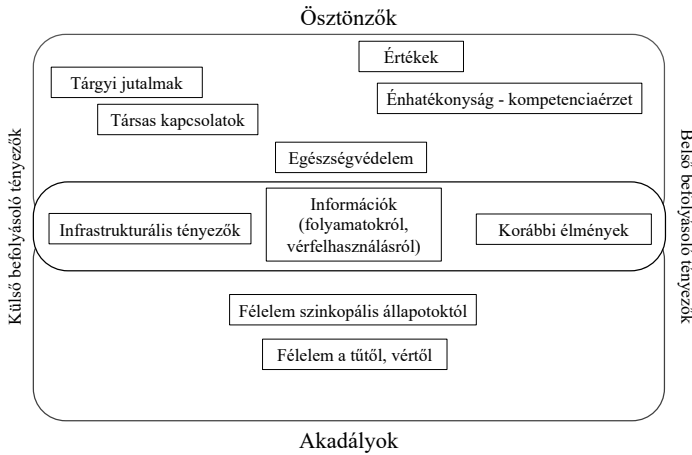
Infrastrukturális tényezőket is sorolhatunk az ösztönző tényezők közé: a véréadás helyének földrajzi közelsége, valamint a megfelelő nyitvatartási idő: „*A véréadásnak a helye közel szokott lenni és az időpont is megfelelő, ezek tudnak ösztönözni*” (Ágoston); „*az, hogy kimennek helyszínekre, ez biztos, hogy nagyon sokat segít*” (Bea). Ezek hiánya akadályozhatja a véréadás megvalósulását: „*úgy célzottan én sem megyek (...) akkor nem bumlizok ki ezért*” (Kata); „*nem bolygatnám fel az egész napomat csak azért, hogy elmenjek vért adni*” (Mónika).

A fennálló hazai szabályozás miatt egyes interjúalanyaink között egy speciális motiváció, egyfajta önös érdek is megjelent: aki szeretne plazmaadó lenni (melynek motivációja elmondásuk szerint elsődlegesen az anyagi juttatás), annak kötelező egy évben egyszer vért is adnia: „*akkor ez úgymond önös érdek, hogy ugye a plazmáért pénzt kapok, akkor ezért mentem el vért adni*” (Kata). Ezen esetekben a motiváció egyértelműen külső módon szabályozott.

A mélyinterjúk eredményei mentén a korábban felvázolt elméleti keretrendszert módosítottuk

(2. ábra), feltáró kutatásink következtetéseit ezáltal ábrázoltuk.

2. ábra: A véradás motivátorai és gátló tényezői a kvalitatív kutatás alapján

Forrás: saját szerkesztés

Megállapítottuk, hogy a véradást befolyásoló tényezők között vannak olyanok, melyeknek állapota elősegítheti, vagy gátolhatja is a viselkedést. Ilyenek az infrastrukturális tényezők (megfelelő nyitvatartás és földrajzi közelség elősegíti, ezek hiánya gátolja a hajlandóságot), a véradás folyamatáról, valamint a vér felhasználásáról megfelelő módon biztosított információk, valamint a korábbi élmények - a pozitív élmények értelem-szerűen hozzájárulhatnak a későbbi gyakoribb véradáshoz, míg a negatív élmények csökkenthetik a gyakoriságot. Vannak olyan tényezők, amelyek kifejezetten motivátorként működnek: az inkább külső tényezőként kategorizálható tárgyi, valamint társas jutalmak, illetve az inkább belső tényezőként kategorizálható véradással kapcsolatos értékek, az énhatékonyság- vagy kompetenciaérzet, valamint a saját egészséggel kapcsolatos járulékos hasznok. Kifejezetten gátló tényezőként azonosíthatjuk a szinkopális állapotoktól (szédüléstől, ájulástól, hányingertől), valamint a tűtől, vértől való félelmet.

ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK

Kutatásunk első fázisában számba vettük a véradás motivációjának kialakulásával és fennmaradásával kapcsolatos tényezőket. Megállapítottuk, hogy a szociodemográfiai tényezők mellett fontos szerepet kapnak az egyénre ható külső, társas, valamint egyéni, pszichés tényezők is; az e tényezőkre épülő elméleti keretrendszer mentén mélyinterjú megkérdezést végeztünk egyetemista véradók körében, akik között egyszeri, illetve rendszeres véradók is voltak. Eredményeink megerősítették, hogy a motiváció kialakulásához vezető út első fontos állomása a társas kapcsolódás, lényegesnek tartjuk tehát kiemelni azon következtetésünket, hogy a véradóvá válást már fiatal korban – amikor könnyebben elérhető nagyobb tömegben az egyes életkori csoportok, pl. középiskolai osztályok – érdemes szervezett módon elősegíteni. A véradók számára a véradóvá válás korábbi fázisaiban fontosnak tűnnek a tárgyi ösztönzők – javasoljuk a toborzás fázisában tehát a korcsoport igényeihez igazított, pl. élményajándékot jelentő jutalmak alkalmazását. A rendszeres véradóknál inkább az érzelmi kapcsolódást szimbolizáló tárgyi emlékek fontosak, ezért a véradást szervezőknek érdemes lenne ezeket a típusú ajándékokat is kínálni a potenciális véradók számára. Minden válaszadónk egyetértett abban, hogy a vér felhasználásáról szóló üzeneteknek fontos szerepe

van a pozitív attitűd kialakulásában, fenntartásában, ezért ezeknek a rendszeres küldését javasolnánk a véradó központok számára. A megkérdezettek szerint a személyzet és az infrastrukturális körülmények is kulcsszerepet töltenek be ezen a területen. Kiemelendőnek tartjuk még a véradással kapcsolatos viselkedés belső szabályozásúvá válásában a közvetített értékek szerepét, hiszen az értékeken és az észlelt kompetencián, énhatékonyságon keresztül érthetjük meg igazán a már fiatalon rendszeresen vért adók motivációit. Feltáró mélyinterjúk megkérdezésünk elsődleges célja az volt, hogy a szakirodalom mentén, a hazai körülményekhez igazodva körvonalazzuk a fiatal véradók motivációjában fontos szerepet játszó témaköröket és tényezőket, és hogy olyan kutatási modellt vázoljunk fel, amely egy kérdőíves felmérés alapját képezheti. Mivel több, a véradási hajlandóságot akadályozó tényezőt is azonosítottunk, fontosnak tartjuk, a hogy a kutatás jövőbeni fázisaiban tágítsuk az alapsokaságot, és nem csak a véradókat, hanem a véradási tapasztalattal nem rendelkezőket is elérjük amotivációjuk feltárásának érdekében.

HIVATKOZÁSOK

- Ajzen, I. (2002), "Perceived Behavioral Control, Self-Efficacy, Locus of Control, and the Theory of Planned Behaviour", *Journal of Applied Social Psychology*, **32** 4, 665-83
- Alfieri, S., Guiddi, P., Marta E. and Saturni V. (2016), "Economic crisis and blood donation: How are donors' motivations changing?", *Transfusion and Apheresis Science*, **54**, 396-400
- Andaleeb, S. S. and Basu, A. K. (1995), "Explaining Blood Donation: The Trust Factor", *Journal of Health Care Marketing*, **15** 1, 42-8
- Bednall, T. C., Bove, L. L., Cheetham, A. and Murray, A. (2013), "A systematic review and meta-analysis of antecedents of blood donation behavior and intentions", *Social Science and Medicine*, **96** 86-94
- Burgdorf, K. S., Simosen, J., Sundby, A., Rostgaard, K., Pedersen, O. B., Sorensen, E., Nielsen, K. R., Bruun, M. T., Frisch, M., Edgren, G., Erikstrup, C., Hjalgrim, H. and Ullum, H. (2017), "Socio-demographic characteristics of Danish blood donors", *PLOS ONE*, **12** 2, 1-11
- Carneiro-Proietti, A. B., Sabino, E. C., Sampaio, D., Proietti, F. A., Goncalves, T. T., Oliveira, C. D. (2010) "Demographic profile of blood donors at three major Brazilian blood centers; results from the International REDS-II study, 2007 to 2008." *Transfusion*, **50** 4, 918-25
- Dorner L. (2013), „Az önkéntesség pszichológiai vonatkozásainak szakirodalmi áttekintése”, *Magyar Pszichológiai Szemle*, **68** 2, 329-55
- Duboz, P. and Cunéo, B. (2010), "How Barriers to Blood Donation Differ between Lapsed Donors and Nondonors in France", *Transfusion*, **20** 4, 227-36
- France, C. R., France J. L., Carlson, B. C., Frye, V., Duffy, L., Kessler, D. A., Rebosa, M. and Shaz, B. H. (2017), "Applying self-determination theory to the blood donation context: The blood donor competence, autonomy, and relatedness enhancement (Blood Donor CARE) trial", *Contemporary Clinical Trials*, **53** 44-51
- Giles, M., McCalahan, C., Cairns, E. and Mallet, J. (2004), "An application of the Theory of Planned Behaviour to blood donation: the importance of self-efficacy", *Health Education Research*, **19** 4, 380-91
- Guiddi, P., Alfieri, S., Marta, E. and Saturni, V. (2015), "New donors, loyal donors and regular donors: Which motivations sustain blood donation?", *Transfusion and Apheresis Science*, **52** 339-44

- Hong, J. and Loke, A. Y. (2011), "Hong Kong young people's blood donation behavior", *Asian Journal of Transfusion Science*, **5** 1, 49-52
- Kowalsky J. M., France, C. R., France, J. L., Withehouse, E. A. and Himawan, L. K. (2014), "Blood donation fears inventory: development and validation of a measure of fear specific to the blood donation setting", *Transfusion and Apheresis Science*, **51** 146-51
- Martín-Santana, J. D. and Beerli-Palacio, A. (2008), „Potential donor segmentation to promote blood donation”, *Transfusion and Apheresis Science*, **38** 133-40
- Omoto, A. M. and Snyder, M. (1995), "Sustained Helping without Obligation: Motivation, Longevity of Service, and Perceived Attitude Change among AIDS Volunteers", *Journal of Personality and Social Psychology*, **68** 4, 671-86
- Ou, Y., Yau, K. K., Poon, C. M., Hui, Y. V., Lee, S. S. and Lee, C. K. (2015), "Donation frequency and its association with demographic characteristics – a 1-year observational study", *Transfusion Med*, **25** 6, 366-73
- OVSZ (2018), *belső statisztikai adatok*
- Ryan, R. M. and Deci, R. L. (2000), "Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions", *Contemporary Educational Psychology*, **25** 54-67
- WHO (2010), *Towards 100% voluntarily blood donation: a global framework for action*, http://www.who.int/bloodsafety/publications/9789241599696_eng.pdf?ua=1 Letöltve: 2018. 03. 15.
- Shaz, B. H, James, A. B., Hillyer, K. L., Schreiber, G. B. and Hillyer, C. D. (2010), "Demographic variations in blood donor deferrals in a major metropolitan area" *Transfusion*, **50** 4, 881-87
- Shehu, E., Langmaack, A. C., Felchle, E. and Clement, M. (2015), "Profiling Donors of Blood, Money and Time, A Simultaneous Comparison of the German Population", *Nonprofit Management & Leadership*, **25** 3, 269-95
- Solomon, G. (2012), "Segmentation and Communications to Solve the Blood Shortage: An Exploration of the Problem with Recommendations", *Voluntas*, **23** 2, 415-433
- Veldhuizen, I. J. T., Doggen, C. J. M., Atsma, F. and De Kort, W. L. A. M. (2009). "Donor Profiles: Demographic Factors and Their Influence on the Donor Career," *Vox Sanguinis*, **97** 2, 129-38
- Wittock, N., Hustinx, L., Bracke, P. and Buffel, V. (2017), "Who donates? Cross-country and periodical variation in blood donor demographics in Europe between 1994 and 2014", *Transfusion*, **57**, 2619-28
- Yang, B. C., Shao, C.P., Zhang, Y. Y., Long, L. and Xu, Y. P. (2015), "Two decades of voluntary nonremunerated blood donation in Shenzhen, China", *Transfusion*, **55** 5, 1108-14

Béla-Csovcsics Andrea tanársegéd
csovcsics.andrea@eco.u-szeged.hu

Kincsesné Vajda Beáta PhD, adjunktus
vajda.beata@eco.u-szeged.hu

Szegedi Tudományegyetem
Gazdaságtudományi Kar

I am a blood donor. But why? Analysing psychological and personal factors influencing blood donation habits of university students

THE AIMS OF THE PAPER

Knowing the attitudes and motivations of blood donors is essential in order to target them effectively with messages. Although socio-demographic data can provide an appropriate basis for segmentation of blood donors, it is not enough to explain their behaviour. Therefore, in our study, in order to be able to understand their motivations, we focus on psychological and personal factors too that influence blood donation behaviour.

METHODOLOGY

We conducted exploratory in-depth interviews, aimed at exploring the blood donation habits, motivations and influencing factors of one-time or regular blood donors among university students.

MOST IMPORTANT RESULTS

Due to the in-depth interviews, we have highlighted the key factors in the motivation system of blood donors. Based on these factors, we could develop our research model, which is to be further tested by quantitative research. We have found that the first important step in the path to motivation is social interaction. Physical incentives can play a role in initiating blood donation, but they do not affect regular blood donors. In the process of being internally motivated, mediated values have a key role; motivations of regular young blood donors can be understood through values, perceived competence and self-efficacy. Infrastructural and information factors may help – their inappropriate management may hinder – becoming regular blood donors, while fear from needles or syncope states are clearly among obstacles.

RECOMMENDATIONS

It is worth starting to support the process of becoming blood donors at a very early age, in an organized way. Messages about the usage of donated blood as well as a well-prepared staff that can provide emotional support can also contribute to the positive attitude of future donors. Becoming a blood donor is also driven by the material incentives that meet the needs of the age group, but in case of experienced blood donors, emotional attachment and emotional excess become much more important motivating force.

Keywords: blood donors, blood donation habits, motivations, psychological and personal factors, volunteerism

This research was supported by the EU-funded grant EFOP-3.6.1-16-2016-00008.